

MONARHIA ȘI ROLUL EI ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

Silviana Pleșa

Instaurarea în România, la 1866, a unei dinastii străine prin aducerea lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen și rolul pe care monarhia l-a avut în istoria țării suscită azi păreri controversate. Ar fi interesant de observat cum este tratată această chestiune în manualele de istorie de la sfârșitul secolului trecut și pînă azi. Cercetarea, deși incompletă, ne-a condus la o primă concluzie: pînă în 1944 autorii manualelor sînt unanimi în a aprecia pozitiv domniile lui Carol I și Ferdinand, ca epoci de progres în toate domeniile; atenție scăzută se acordă domniilor lui Carol al II-lea și Mihai I, autorii resemnîndu-se doar la a pomeni cîteva date esențiale, fără nici un fel de comentarii

După 1944 și pînă în jurul anilor 1965-1970, interesul acordat monarhiei este redus, iar atunci cînd ea este luată în discuție (probabil pentru că nu se putea altfel), tonul este incisiv, jignitor chiar, pentru ca în manualele mai recente să se renunțe la el, dar aprecierile să rămîină nefavorabile.

Am considerat necesară discutarea momentelor importante din cadrul acestor domnii (începînd cu Carol I și pînă la Mihai) pentru a observa atitudinea diferiților autori de manuale, cu orientări politice diferite, înainte și după 1944.

Domnia lui Al. I. Cuza, deși bogată în realizări, cunoaște la sfârșitul anului 1865 și începutul lui 1866 o situație critică. Marile puteri (Austria și Turcia), refractare de la început unirii, încercau prin orice mijloace să o desfacă. Recunoașterea actului din 24 ianuarie 1859 numai pe durata vieții domnitorului era un semnal de alarmă și o problemă ce trebuia neapărat luată în calcul de cercurile conducătoare românești. Cuza însuși, se pare, a lăsat să se înțeleagă încă din decembrie 1865¹ că ar voi să abdice în favoarea unui prinț dintr-o dinastie europeană, "ca să realizeze și dorința poporului de a avea un prinț străin și să pună astfel capăt intrigilor pentru domnie"². S-ar fi realizat astfel ce-a de-a patra dorință a adunărilor ad-hoc: principe dintr-o familie domnitoare din Europa și ereditate la succesiune.

Prin urmare, aducerea lui Carol de Hohenzollern în țară nu a fost un act izvorît din interese de clasă, ci din adînci rațiuni politice ce priveau însuși viitorul României. Oricît de mulțumiți ar fi fost românii de domnia lui Cuza, nu se puteau împiedica luptele pentru tron³. Pe Cuza, suveranii Europei nu l-ar fi tratat niciodată

ca pe egalul lor. Alta ar fi fost atitudinea lor față de Carol, ca membru al unei vechi familii domnitoare a Europei.

Sosind în țară pe ascuns (Austria pregătindu-se pentru un război împotriva Prusiei, a trebuit să traverseze teritoriul acesteia deghizat), el va face din cuvântul său o făgăduială și un program care au fost împlinite pînă la capăt și au asigurat propășirea României moderne⁴. Cu totul alta este părerea autorilor de după 1944 și iată cîteva exemple: "clasele conducătoare românești (burghezia și moșierimea) au oferit tronul lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen"⁵ sau "burghezia și moșierimea, ca să aibă un sprijin în politica lor de exploatare, l-au adus pe Carol în țară"⁶ sau "deși acceptat de toate grupările politice, proclamarea sa ca domn la 10 mai 1866 n-a întrunit unanimitatea. El a fost primit cu neîncredere și chiar cu ostilitate de țărănime, rămasă credincioasă patriotului reformator Al.I.Cuza"⁷.

Părerile diferă și în ceea ce privește marile realizări ale acestei perioade: Constituția "care s-a făcut după îndemnul lui Carol"⁸; atenția deosebită acordată organizării armatei fiindcă "dorea cucerirea independenței la cea dintîi ocazie"⁹, prosperitatea economică; meritul de a fi reușit în politica internă să țină echilibrul între partidele politice și să întemeieze autoritatea monarhică¹⁰; cucerirea independenței la 1877, proclamarea regatului în 1881. "România luîndu-și în fața Europei o pozițiune sigură, rămînînd ea singură stăpînă pe destinele sale"¹¹. Într-un manual din 1962, coordonat de Dumitru Almaș, opiniile diferă radical: "sosit în țară sărac, Carol I a strîns o avere uriașă: moșii de zeci de mii de hectare, mari capitaluri, plasate în diferite fabrici și bănci, numeroase palate și castele. Toate acestea proveneau din munca poporului. El a favorizat pătrunderea capitalului străin în România. În cîrdășie cu burghezia și moșierimea jefuiau fără milă poporul"¹².

Considerăm necesar a ne opri asupra a două momente importante din domnia lui Carol I: evenimentele din 1870-1871 și alianța secretă din 1883 cu Puterile Centrale, ce au suscitât opinii diferite.

Majoritatea manualelor trec sub tăcere evenimentele din 1870-1871. Acolo unde acestea sînt, totuși, menționate, faptul se rezumă la scurte comentarii, din care reiese că mișcarea antidinastică nu a avut un caracter de masă: "cu toate că purtarea principelui era în toate zilele la înălțimea datoriei și a împejurărilor, totuși sub impresia amintirilor lăsate de Cuza-vodă, cîțiva bărbați politici îl acuzau pe nedrept că ține mai mult la patria natală decît la România... Principele Carol era gata să părăsească țara dacă o mîna de fruntași politici în frunte cu Lascăr Catargi nu l-ar fi asigurat de credința și dragostea poporului"¹³; sau "Carol era gata să părăsească tronul dar bărbații noștri politici l-au sfătuit să nu facă asta"¹⁴; sau "o turburare nesocotită era să facă pe domn la 1870 să părăsească tronul (la Ploiești se proclamase republica). Cauza era o manifestație dușmană contra Germaniei, biruitoare în războiul cu Napoleon al III-lea"¹⁵; în sfîrșit, Const. C. Giurescu arată că, "adînc jignit de o serie de atacuri nedrepte și de o manifestație nesăbuită petrecută în ajun,

Carol I vrea să abdice; energia lui Lascăr Catargiu, care formă în aceeași zi un guvern durabil, împiedică însă acțiunea care putea avea consecințe incalculabile pentru viitorul nostru"¹⁶. Dar iată cum sunt prezentate evenimentele într-un manual din 1948, coordonat de Mihail Roller: opoziția față de Carol și simpatia poporului pentru Franța l-au determinat pe Carol I să amenințe cu abdicarea. Situația s-a rezolvat prin formarea guvernului "dictatorial" al lui L. Catargiu"¹⁷. O analiză amplă o face Elisabeta Hurezeanu, Maria Totu, Gh. Smarandache într-un manual din 1978¹³. "Mișcarea antidinastică, care îmbracă diverse forme de manifestare, a luat o amploare fără precedent, Carol I era atacat public pentru politica sa antidemocratică și reacționară, pentru intenția manifestată de a subordona țara și interesele ei Prusiei". Acestea sînt cauzele mișcării republicane de la Ploiești și ale manifestărilor de simpatie față de Franța la 1870. "Îngrijorat și hotărît să-și păstreze tronul cu orice preț, Carol I adresa o scrisoare marilor puteri întrunite în noiembrie 1870 la Londra, cerîndu-le punerea în discuție a viitorului regim politic din România. Se pronunța totodată pentru instaurarea unui regim autoritar, dictatorial ... Trădarea era amplificată în ianuarie 1871 prin publicarea într-un periodic german, la sfatul tatălui său și al consulului german la București, a unei scrisori în care, după ce aducea grave injurii poporului român, amenința cu abdicarea"¹⁹.

Și actul din 1883 este văzut diferit: unele manuale editate pînă în 1944 consideră că apropierea de Germania și Austro-Ungaria s-a realizat din cauza nemulțumirilor față de Rusia (litigiul privind sudul Basarabiei)²⁰. Altele îl țin sub tăcere sau numai îl menționează fără comentarii. Interesantă este informația lui A. Oțetea²¹, care arată că tratatul cu Puterile Centrale a fost cunoscut numai de Carol și cîțiva miniștri de frunte, însă Parlamentul și poporul român nu-l puteau accepta. După 1947 Carol I este considerat vinovat de această alianță, încheiată în condițiile în care Austro-Ungaria stăpînea Transilvania²², pentru ca într-un manual din 1978 să se arate următoarele: "în 1883 România a aderat la Tripla Alianță. Acesta a fost cel mai important act de politică externă a României la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Nu era o soluție politică adaptată intereselor românești într-o perspectivă îndelungată: era o alternativă temporară potrivită unei anumite conjuncturi internaționale"²². Ni se pare a fi aceasta o interpretare justă, corectă a evenimentului.

Manualele pînă în 1947 sînt unanime în a aprecia pozitiv domnia lui Carol I, considerînd-o "o epocă de mari realizări în plan extern"²³, "o domnie rodnică", în timpul căreia s-a pus temelia statului român modern²⁴. Concluzii elogioase desprind și A. Oțetea²⁵ și P.P. Panaitescu²⁶ comparativ cu cele elaborate sub regimul comunist, unde nici nu se pomenește de așa ceva.

Domniei regelui Ferdinand, "una din cele mai glorioase domnii ce soarta a hărăzit poporului nostru"²⁷, i se acordă un loc de cinste în manualele școlare elaborate în perioada regatului. Onorîndu-și promisiunea de a domni ca un bun român, el s-a identificat cu interesele țării, cu soarta neamului românesc²⁸. Merită să se numească Ferdinand cel Mare (apelativul "cel Mare" îl întîlnim la mai mulți

autori) pentru jertfa ce a făcut, pentru marile reforme săvârșite, pentru grija ce a avut ca opera sa să rămână veșnică²⁹. El a făcut împrăștierea deplină a țărănilor (este numit în unele manuale "Regele Țărănilor"³⁰). El a dat votul universal. El s-a încoronat rege al tuturor românilor la 15 octombrie 1924³¹.

Interesant este că manualele de istoria patriei din anii 1948, 1949, 1959, 1962, 1967 și chiar unele mai recente nu fac nici un fel de aprecieri despre regele Ferdinand, justificând, încă o dată, totalul dispreț față de instituția monarhică.

Privind criza dinastică declanșată de principele Carol, în majoritatea manualelor se arată că, în 1925, acesta a renunțat la tron și a părăsit țara; nu se face nici un fel de speculații pe marginea evenimentului. Se menționează doar că regele Ferdinand a încercat să-i schimbe hotărârea dar nu a reușit³². Nicolae Iorga vorbind despre acest moment, îl numește pe Carol "prințul despărțit de țară"³³, iar prof. N.A. Constantinescu afirmă că renunțarea se datorează "unor neînțelegeri de ordin politic"³⁴, dar nu explică ce fel de neînțelegeri. După 1944 sînt importante pentru a cunoaște optica față de eveniment două mențiuni: prima, într-un manual coordonat de M. Roller din 1948 se arată: "în timpul guvernului lui Ionel I.C. Brătianu, prin actul de la 4 februarie 1926, Carol este îndepărtat de la succesiunea tronului"³⁵. A doua, mai explicită: "cu cîțiva ani înainte de moartea regelui Ferdinand, liberalii s-au ridicat împotriva prințului Carol. În urma acestui conflict, în 1925, el a părăsit țara"³⁶. Și asupra actului Restaurației părerile sînt împărțite, fiind influențate de orientarea regimului politic: "Carol a fost chemat în țară de întregul popor"³⁷ sau "întreaga țară a dorit ca principele Carol să vină să-și ia tronul"³⁸ sau "Carol era dorit în adevăr și așteptat să vie să aducă o primenire în conducerea țării"³⁹. Un comentariu mai amplu este făcut de profesorul Andrei Crăciun în 1938. Împărtășind aceeași idee că prințul Carol a fost chemat acasă din străinătate de poporul român, el merge mai departe cu explicația arătînd: "luptele interne devenind primejdioase la un moment dat, țara se găsea în mare pericol. Lipsa de autoritate era vădită și tot mai tare se simțea necesitatea unui stăpîn. În aceste clipe grele, poporul român își îndreaptă privirea spre regele Carol, care de cîțiva ani trăia în străinătate departe de cei ce cu atîta dragoste îl înconjurau"⁴⁰. Concluzia se impunea de la sine: reînțocirea lui Carol în țară la 1930 și proclamarea sa ca rege la 8 iunie a fost dorința poporului român. Cu totul altă părere este enunțată într-un manual din 1971⁴¹, unde se arată că în iunie 1930 guvernul național țărănesc a adus pe tronul României pe Carol al II-lea.

Atenția acordată de autori domniei lui Carol al II-lea, comparativ cu cele două domnii anterioare, este mult redusă. Doar cîteva mențiuni înainte de 1944: "continuă opera marilor săi înaintași"⁴²; sau "ultima sa străduință este aceea de a da întregului tineret român o creștere aleasă, în dragoste de patrie și de țară"⁴³. Nici manualele din perioada comunistă nu sînt mai bogate în informații. Doar un exemplu: "Dornic de îmbogățire prin orice mijloace, ducînd o viață aventuroasă și urmărind cu atenție să conducă în mod dictatorial, regele Carol al II-lea a căutat

să-și subordoneze partidele politice, în care scop a întreprins totul spre a le diviza și slăbi, ceea ce a făcut ca viața politică să devină și mai agitată. Totodată el a strâns în jurul său un grup de oameni politici și de afaceri - îndeosebi dintre cei care îl ajutaseră să se întoarcă în țară - prin mijlocirea cărora și-a asigurat mari profituri, oferindu-le acestora, în schimb, funcții de conducere și numeroase avantaje"⁴⁴.

Iată cum este văzut momentul instaurării regimului de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea de prof. Andrei Crăciun: "cînd regele Carol a constatat că acțiunea unor partide politice împinge țara în primejdie, printr-o hotărîre energetică a suspendat activitatea partidelor politice și a dat țării o nouă Constituție, pe care cetățenii au votat-o cu mare însuflețire la 24 februarie 1938"⁴⁵; iată acum interpretarea de după 1944: "desființarea regimului politic din România de către Carol al II-lea și introducerea dictaturii de tip fascist (1938) au îndreptat țara spre țările revizioniste totalitare (Germania și Italia), distrugînd prețioasele începuturi de apropiere prietenească de Uniunea sovietică..."⁴⁶; sau: "dictatura regală instaurată la 10 februarie 1938 a introdus un guvern fascist deschis"⁴⁷; sau la D.Almaș: "Carol al II-lea a fost ajutat în instaurarea dictaturii regale de vîrfurile reacționare ale moșierimii și capitaliștilor"⁴⁸. Același autor arată în 1967: "în februarie 1938 vîrfurile burgheziei și moșierimii au socotit că nu se mai pot menține la putere folosind vechile metode de guvernare ale «democrației burgheze». Ele au hotărît să-l sprijine pe regele Carol al II-lea să ia în mîinile sale întreaga putere de stat, instaurînd dictatura regală"⁴⁹. Un comentariu amplu este făcut de Dragne Florea în 1977: "Fărîmițarea principalelor partide burgheze, accentuarea neînțelegerilor între diversele grupări politice, dezordinea provocată de grupările fasciste, nemulțumirile maselor au dat posibilitatea regelui Carol al II-lea să ia în mîinile sale întreaga putere de stat. La 10 februarie 1938 a instaurat un regim de dictatură personală cunoscut în istorie sub denumirea de dictatura regală"⁵⁰; opinia concordă cu cea oferită de Aron Petric și Gh.I.Ioniță în 1978: "folosindu-se de creșterea puterii economice a oligarhiei financiare, de slăbiciunea și lipsa de autoritate a partidelor politice burgheze, de nemulțumirea maselor populare și a cercurilor politice interne față de guvernul Cuza, precum și de gravele dezordini pe care le comiteau grupurile fasciste, Carol al II-lea a instaurat la 10 februarie 1938 dictatura personală"⁵¹.

Interesant este de a urmări și analiza momentul abdicării lui Carol al II-lea în 1940. Chiar și manualele interbelice, care pînă în acel moment au avut numai cuvinte de laudă la adresa domniei, își schimbă atitudinea. Să-l luăm ca exemplu pe Andrei Oțetea, care, lăudînd interesul regelui pentru dezvoltarea economică și culturală a țării (îl numește "regele culturii"), situează evenimentul în contextul pierderilor teritoriale din vara anului 1940: "în septembrie 1940, după alipirea Basarabiei de către ruși, a nordului Transilvaniei de către unguri, răpire pe care n-a știut nici s-o împiedice, nici s-o răzbune - a fost silit să părăsească țara și tronul"⁵². Părerea este împărtășită și de profesorul Const.C.Giurescu în 1942: "sfîrșitul

domniei lui Carol al II-lea, printr-un act de abdicare se datorește pe de o parte pierderilor teritoriale pe care țara noastră le-a suferit, pe de altă parte situației interne care ajunsese foarte grea mai ales din cauza represiunii sîngeroase exercitate asupra mișcării legionare"⁵³.

Pentru a ne forma o părere referitoare la viziunea de ansamblu asupra momentului, relatăm un fragment din manualul elaborat în 1962 de D.A1maș: "vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii, socotind că regele Carol al II-lea, care se compromisese prin politica sa, nu mai putea menține stabilitatea regimului burghezo-moșieresc, au încredințat conducerea statului generalului Antonescu și legionarilor"⁵⁴. Cauzele ce au determinat abdicarea regelui Carol al II-lea sînt mai bine surprinse, ni se pare, în manualul lui Dragne Florea din 1971: "abdicarea lui Carol al II-lea în favoarea fiului său Mihai se datorează presiunilor mișcării legionare, neînțelegerii dintre partidele politice și dictatului de la Viena"⁵⁵. La o analiză sumară, observăm că aceste manuale, indiferent de perioada cînd au fost scrise, au o orientare asemănătoare asupra evenimentelor din 1940.

Manualele din 1940 și pînă la proclamarea republicii în 1947 trec sub tăcere, voit sau neintenționat, domnia regelui Mihai I. O relatare apare în 1946: "... din această nenorocită și nefirească stare, țara și poporul au fost scoase de regele Mihai I, ajutat de bărbați politici democrați, prin armistițiul din 23 august 1944 ..."⁵⁶. Cele elaborate după 1947 poartă, evident, amprenta epocii. Prin actul de la 30 decembrie 1947 "s-a dărîmat una din cele mai puternice citadele reacționare care constituia o mare piedică în calea dezvoltării democratice a României"⁵⁷. Sau și mai mult: "... monarhia, o formă veche de conducere, cu totul necorespunzătoare, cu progresele ce se săvîrșiseră la noi. În afară de aceasta, regele și clica din jurul lui unelteau împotriva intereselor poporului nostru. Monarhia prusacă de Hohenzollern strînsese prin jaf, în cele opt decenii de stăpînire, averi formate din peste 150.000 ha pămînt, zeci de mii de acțiuni la cele mai mari bănci și întreprinderi industriale, zeci de palate și castele. Regele era cel mai mare capitalist și moșier din țară... Monarhia nu se mărginise numai la strîngerea acestor bogății imense în țară, ci trimisese peste graniță avuții în valoare de miliarde... A făcut tot ce a putut pentru a înăbuși lupta maselor pentru o viață mai bună. Prezența ei în fruntea statului nu mai putea fi îngăduită"⁵⁸. Să menționăm și o relatare din 1978: "În condițiile în care regele Mihai era, practic, tot mai izolat de mase, iar din afară nu se primise asigurarea sprijinului sperat, el s-a văzut nevoit să accepte abdicarea propusă de reprezentanții partidului comunist și guvernului. Astfel la 30 Decembrie 1947, monarhia a fost înlăturată, proclamîndu-se Republica Populară Română, stat al oamenilor muncii de la orașe și sate"⁵⁹.

1 Gr.C.Tocilescu, *Manual de istoria românilor* pentru clasa a 4-a secundară, București, 1987, p.103.

2 T.V.Dumitrescu, *Istoria modernă și contemporană* pentru clasa a 3-a secundară, Iași, Tipografia Dacia, 1914, p.228.

- 3 Natalia Filipescu, *Istoria evului modern și contemporan* pentru clasa a 3-a secundară, București, Tipografia Centrală, 1903, p.229.
- 4 Const.C.Giurescu, *Istoria românilor* pentru clasa a VIII-a secundară, București, "Cugetarea", 1942, p.381.
- 5 Gh.I.Georgescu, D.Tudor, V.Maciu, M.Roller, *Istoria Românilor*, manual unic pentru clasa a VII-a elementară, Editura de Stat, București, 1948, p.191.
- 6 D.Almaș, *Istoria României*, manual pentru clasa a VII-a, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1962, p.162.
- 7 Elizabeta Hurezeanu, Maria Totu, Gh.Smarandache, *Istoria modernă a României*, manual pentru clasa a IX-a, București, 1978, p.76.
- 8 Ion Florea, *Istoria modernă și contemporană* pentru clasa a 2-a secundară, București, Editura Librăriei, 1929, p.106.
- 9 Natalia Filipescu, *op. cit.*, p.231.
- 10 Ioan Lupaș, *Istoria românilor* pentru clasa a VII-a secundară, București, Editura Librăriei, 1930, p.301.
- 11 Gr.C.Bușureanu, *Istoria nouă și contemporană pentru trebuințele elevilor din gimnaziu și școlile secundare de fete clasa a 3-a*, Iași, Dacia, 1901, p.87.
- 12 D.Almaș, *op. cit.*, p.165.
- 13 Ion D.Arginteanu, *Istoria României* pentru clasa a IV-a secundară, București, Editura Librăriei, 1926, p.125.
- 14 Em. Diaconescu, *Istoria românilor* pentru clasa a VII-a secundară, Editura Națională - S.Ciomei, București, 1932, p.95.
- 15 N.A. Constantinescu, *Manual de istorie* pentru clasele 1-4 secundare, București, Cartea românească, 1937, vol.3, p.281.
- 16 Const.C.Giurescu, *op. cit.*, p.382.
- 17 Gh.I.Georgescu, O.Tudor, V.Maciu, M.Roller, *op. cit.*, p.242.
- 18 Elisabeta Hurezeanu, Maria Totu, Gh.Smarandache, *op. cit.*, p.79.
- 19 P.P.Panaitescu, *Istoria românilor* pentru clasa a 8-a secundară, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1942, p.308.
- 20 A.Oțetea, *Istoria contemporană* pentru clasa a VII-a secundară, București, Editura "Cugetarea", 1938, p.197.
- 21 D.Almaș, *op. cit.*, p.178.
- 22 Elisabeta Hurezeanu, Maria Totu, Gh.Smarandache, *op. cit.*, p.80.
- 23 Marin Dimitrescu, *Istoria modernă și contemporană de la 1648* pentru clasa a VII-a secundară, București, Editura Librăriei "Universale", 1924, p.408.
- 24 Gr. Florescu, N.D.Petrescu-Zoița, V.Vermeșanu, *Istoria modernă și contemporană* pentru clasa a III-a secundară, București, Editura Cartea Românească, 1943, p.157.
- 25 A.Oțetea, *op. cit.*, p.191.
- 26 P.P.Panaitescu, *op. cit.*, p.308.
- 27 N.A.Constantinescu, *op. cit.*, p.302.
- 28 Ioan Lupaș, *op. cit.*, p.328.
- 29 Emil Diaconescu, *op. cit.*, p.57.
- 30 Lucia Pamfil-Georgianu, *Istoria românilor*. Manual pentru clasa a IV-a secundară, București, Editura Librăria Academică, 1938, p.139.
- 31 Ion S.Florea, *op. cit.*, p.112.

- 32 Ibidem, *Istoria românilor* pentru clasa a III-a secundară, Editura Librăriei, București, 1929, p.118.
- 33 N.Iorga, *Istoria românilor* pentru clasele a 3-a și a 7-a secundară, Vălenii de Munte, Editura așezământului tipografic "Datina românească", 1929, p.96.
- 34 N.A. Constantinescu, *op. cit.*, vol.4, p.339.
- 35 Gh.I.Georgescu, D.Tudor, V.Maciu, M.Roller, *op. cit.*, p.243.
- 36 Florea Dragne, Matei Ionescu, A.Iordănescu, *Istoria României* pentru clasa a VIII-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p.189.
- 37 Traian Ciufu, *Istoria Românilor* pentru clasa a III-a a gimnaziilor și liceelor industriale, București, Editura "Curgetarea", 1938, p.82.
- 38 Lucia Pamfil-Georgian, *op. cit.*, p.140.
- 39 N.A.Constantinescu, *op. cit.*, p.341.
- 40 N.Crăciun, *Istoria românilor și a lumii de la 1848 pînă azi* pentru clasa a III-a a gimnaziilor și liceelor industriale, Oradea, 1938, p.54.
- 41 Florea Dragne, Matei Ionescu, A. Iordănescu, *op.cit.*, p.188.
- 42 A.Oțetea, *op. cit.*, p.202.
- 43 Lucia Pamfil-Georgian, *op. cit.*, p.146.
- 44 Aron Petric, Gh.I.Ioniță, *Istoria contemporană a României (1918-1978)* manual pentru clasa a X-a de liceu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p.45.
- 45 A.Crăciun, *op. cit.*, p.55.
- 46 Ion Ionașcu, *Istoria modernă și contemporană* pentru clasa a 2-a gimnaziu unic, București, Tipografia "Al.Popescu", 1946, p.157.
- 47 Gh.I.Georgescu, D.Tudor, V.Maciu, M.Roller, *op. cit.*, p.255.
- 48 D.Almaș, *op. cit.*, p.234.
- 49 Ibidem, *Istoria României*, manual pentru clasa a VIII-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p.209.
- 50 Florea Dragne, Matei Ionescu, A. Iordănescu, *op. cit.*, p.198.
- 51 Aron Petric, Gh.I.Ioniță, *op. cit.*, p.77.
- 52 A.Oțetea, *Istoria modernă și contemporană* pentru clasa a 3-a secundară, București, "Universul", 1943, p.251-252.
- 53 Const.C.Giurescu, *op. cit.*, p.410.
- 54 D.Almaș, *Istoria României*, manual pentru clasa a VII-a, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1962, p.237.
- 55 Florea Dragne, Matei Ionescu, A.Iordănescu, *op. cit.*, p.226.
- 56 Ion Ionașcu, *op. cit.*, p.157.
- 57 Gh.I.Georgescu, D.Tudor, V.Maciu, M.Roller, *op. cit.*, p.322.
- 58 D.Almaș, *op. cit.*, p.262-263.
- 59 Aron Petric, Gh.I.Ioniță, *op. cit.*, p.146.